

Zijn gebarentalen echte talen?

Stijn Verleyen

Iedereen zal het wel al eens gezien hebben: doven of slechthorenden die met elkaar communiceren in gebarentaal. Net zo min als de gemiddelde westerling Chinees begrijpt, is er uit deze visuele taal veel op te maken voor mensen die de taal in kwestie niet beheersen. Maar zijn gebarentalen 'talen' in de werkelijke zin van het woord?

We bespraken eerder *dierentalen* in deze rubriek¹, en kwamen toen tot de conclusie dat die door hun ongearticuleerd, genetisch gedetermineerd en niet-creatief karakter niet als echte natuurlijke talen konden worden beschouwd. Welnu, dat geldt helemaal niet voor menselijke gebarentaal, wat niet zo onlogisch is aangezien de 'sprekers' ervan mensen zijn met exact dezelfde cognitieve eigenschappen als hun soortgenoten – op hun hoor- of spreekmoeilijkheden na.

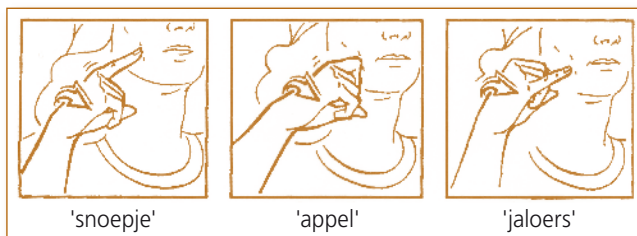
Nochtans heeft de idee dat gebarentalen gewone talen zijn, maar dan in visuele modus, pas betrekkelijk laat ingang gevonden. Tot de jaren '60 van de vorige eeuw werd gebarentaal als een weliswaar efficiënt maar toch onvolkomen communicatiemiddel in vergelijking met doorsnee talen beschouwd. Daar waar gewone taal al vlug als een systeem werd opgevat (zie bijvoorbeeld Ferdinand de Saussure en het structuralisme), zag men geen dergelijk systeem in gebarentaal. Gebarentaal heeft echter een aantal belangrijke kenmerken gemeenschappelijk met gewone taal, in die mate dat we ze eigenlijk kunnen beschouwen als een taal die toevallig via een ander medium gecommuniceerd wordt. We bespreken ze hierna.

Gearticuleerd

Zoals hoger vermeld is een wezenskenmerk van mensentaal dat ze *gearticuleerd* is, wat betekent dat we met een eindig aantal elementen (fonemen, morfemen) een letterlijk oneindig aantal boodschappen kunnen coderen. Dat is net zo voor gebarentaal, die opgebouwd is uit een aantal – op zich betekenisloze – componenten, vergelijkbaar met de fonemen en zelfs de *distinctive features* van gesproken taal. Relevante parameters voor gebarentaal zijn:

- De plaats van het gebaar
- De handvorm waarmee het gemaakt wordt
- De beweging die ermee gepaard gaat

In de figuur hieronder, bijvoorbeeld, is het enige onderscheidende kenmerk de handvorm. Plaats en beweging zijn identiek.

¹ *Romaneske 32ste jg.*, nr. 2, juni 2007, p 13-14.

Conventioneel

Een ander belangrijk kenmerk is het conventionele of *arbitraire* karakter van gebarentaal. Volgens de vroegere opvatting werd gebarentaal gezien als een geheel van plaatjes die een soort rechtstreekse afspiegeling van de werkelijkheid waren. Nu blijkt echter dat er niet per se een transparante link is tussen het teken en datgene waarvoor dat teken staat. Gebarentaal heeft met andere woorden niet noodzakelijk een grotere graad van *iconiciteit* dan gesproken taal.

Want als dat zo zou zijn, zouden gebaren immers ook makkelijk interpreteerbaar moeten zijn voor niet-gebarentaalsprekers, wat niet het geval blijkt te zijn. In een experiment aan het Salk-instituut in Californië werden zowel iconische als arbitraire gebaren voorgelegd aan horenden. Men ging er daarbij van uit dat iconische gebaren makkelijker identificeerbaar zouden zijn, maar deze hypothese werd door het experiment ontkracht. Het was wel zo dat, zodra de proefpersonen een bepaald gebaar als iconisch hadden geïdentificeerd, ze het ook gemakkelijker onthielden.

Variabel

Het derde kenmerk volgt eigenlijk uit het vorige. Als er geen noodzakelijk verband is tussen taaltekens en referent, en als die band een conventie is, dan betekent het ook dat die conventie veranderlijk is. Daar ligt meteen de kiem van variatie, zowel geografisch als historisch. Die variatie gehoorzaamt weliswaar aan specifieke wetmatigheden, gezien het eigen karakter van gebarentaal, maar is wel degelijk cruciaal. Zo zullen 'sprekers' van de zogenaamde ASL (*American Sign Language*) niet of moeilijk begrepen worden door 'sprekers' van de Nederlandse Gebarentaal. Dat kan op het eerste zicht zo lijken, maar dat komt enkel doordat gebarentaalsprekers dan een beroep doen op (en ook meer bedreven zijn in) algemene visuele strategieën zoals pantomime, waartoe in principe ook horenden toegang hebben om zich in dergelijke situaties verstaanbaar te maken. Van zodra het echter om complexe informatie gaat, zal men naar een complexer conventioneel gebarensysteem overstappen, waarbij dan ook een gebarentolk voor nodig is.

De conclusie is duidelijk: gebarentalen zijn volwaardige natuurlijke talen, die echter uitsluitend een beroep doen op het visuele medium, anders dan bij gesproken taal, waar het visuele slechts ondersteunend is ten opzichte van het gesprokene.

Uit dat laatste gegeven vloeien een aantal specifieke eigenschappen voort waarin gebarentaal verschilt van gesproken taal. De eerste is die van *simultaneïteit*. Gesproken taal is *lineair*. Ferdinand de Saussure had het over *la linéarité du signifiant*, al is dit principe wel in twijfel getrokken door Roman Jakobson met zijn theorie van *distinctive features* die gelijktijdig gerealiseerd worden. In gebarentaal is het normaal dat 'woorden' simultaan *gebaard* worden, waardoor het mogelijk is om de tijd van de informatieoverdracht te beperken (maar een enkel gebaar uitbeelden duurt in de regel langer dan een woord uitspreken).

Het tweede wezenskenmerk is dat van *ruimtegebruik*: gebaren worden gevormd in een driedimensionale ruimte, die ook gebruikt wordt om grammaticale relaties van elkaar te

onderscheiden (sommige onderzoekers beweren echter dat dat eigenlijk ook zo is bij gesproken taal, waarbij bijvoorbeeld de 'ruimtelijke' opeenvolging van zinsdelen – eerst onderwerp, dan lijdend voorwerp – grammaticale relaties codeert).

Hoe dan ook is gebarentaal een fascinerend onderzoeksobject, waarvoor in zeer diverse onderzoeksdomeinen interesse bestaat. Taalverwervingsonderzoek focust onder andere in op de vraag of dove kinderen van dove ouders dezelfde stadia doorlopen als horende kinderen van horende ouders, en of er zoiets als een kritische periode bestaat voor het aanleren van gebarentaal. Daarbij aansluitend is er ook heel wat neurolinguïstisch en patholinguïstisch onderzoek rond de vraag of gebarentaal van dezelfde hersenzones gebruik maakt als gesproken taal, en wat er gebeurt in geval van hersenschade. Zelfs vanuit de hoek van pidgin- en creoolstudies buigt men zich over gebarentalen, die mogelijk een vergelijkbare ontwikkeling hebben gekend: van een pidgin waarmee doven en horenden zich onderling verstaanbaar maken, tot een volwaardig creool.

Referenties

Schermer, T. *et al.* 1991. "Gebarentalen". In: *De Nederlandse Gebarentaal*. Twello: Van Tricht.
Willems, K. 2008. *Inleiding tot de taal- en tekststructuren*. Universiteit Gent.

Hebt u zelf een prangende vraag i.v.m. taal?
Leg hem dan voor aan de redactie van *Romaneske*:
sara.szoc@arts.kuleuven.be of **tom.velghe@arts.kuleuven.be**.
Het antwoord vindt u misschien terug in een volgende *Romaneske*.